

ȘCOALA GEOPOLITICĂ ROMÂNEASCĂ DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA DESPRE ROLUL BINOMULUI MUNTE-MARE ÎN ISTORIA NAȚIONALĂ. STUDIUL DE CAZ GHEORGHE I. BRĂTIANU

Dr. Petre OTU*

Introducere

Încă din zorii istoriei, oamenii au observat existența unei legături intrinseci între modul lor de viață și spațiul geografic în care ei trăiesc. Pe cale de consecință, mulți gânditori au formulat de-a lungul timpului diverse teorii asupra acestei relații prin care au încercat să o explice, să sintetizeze consecințele, să imagineze diverse scenarii pentru comunitățile din care proveneau etc. În cadrul restrâns al acestui studiu, nu este nici posibil și nici util un inventar, o enumerare a ideilor exprimate. Menționăm doar faptul că în secolul al XIX-lea, conex celei de-a doua revoluții industriale, cu descoperiri epocale în multe domenii, geografia, una dintre cele mai vechi științe din lume, cunoaște o adevărată explozie. Planeta încetează să mai aibă pete albe, iar studiile geografice înregistrează un progres remarcabil grație unor savanți renumiți, adevărați titani, cum ar fi Alexander von Humboldt (1769-1859), considerat un Aristotel și Columb al epocii sale, Karl Ritter (1779-1859), părinte al geografiei moderne și cel ce a pus bazele geografiei politice, Élisée Reclus (1830-1905), geograf, anarhist, scriitor, filosof al naturii, autor al monumentalei lucrări *Noua Geografie Universală* (19 volume), dar și a altor volume de mare întindere.

Aceste imense acumulări științifice, dublate de intrarea omenirii într-o nouă fază, cea oceanică, după cea maritimă, urmată apoi de cea atmosferică, a generat apariția unei noi discipline, după unii știință, cu caracter interdisciplinar. Bazele ei au fost puse, așa cum se cunoaște foarte bine de către Friedrich Ratzel (1844-1904) sub numele de antropogeografie, pentru ca suedezul Rudolf Kjellen (1864-1922) să consacre sintagma de geopolitică, sub care s-a generalizat în toată lumea. „Fiică a geografiei”, dar și a științelor despre stat, geopolitica a cunoscut o evoluție spectaculoasă în prima jumătate a secolului al XX-lea, astfel că s-au creat veritabile școli - germană, franceză, anglo-saxonă, rusă/sovietică, italiană, japoneză, chineză¹. A urmat, din cauze diverse, un declin accentuat în perioada postbelică,

* Profesor universitar dr., Președintele Comisiei Române de istorie Militară; Universitatea de Știință și Tehnologie Politehnica București. Centrul Universitar Pitești.

¹ Pentru evoluția acestor școli a se vedea, între altele, Emil I. Emandi, Gh Buzatu, Vasile Cucu, (editori), *Geopolitica*, vol 1, Editura „Glasul Bucovinei”, Iași, 1994; Ionel-Nicu Sava, *Școala geopolitică germană*, Editura Info-Team, București, 1995; Tămaș, Sergiu, *Geopolitica - o abordare prospectivă*, Editura Noua Alternativă, București, 1995; *The Geopolitics Reader*, edited by Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby and Paul Rouledge, London and New York, First published 1998 by Routledge, pp. 15-47; Paul, Claval, *Geopolitică și Geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea*, traducere: Elisabeta Maria Popescu, prefață: Octavian Mândruț, Editura Corint, București, 2001; Paul Dobrescu, *Geopolitica*, Comunicare.ro, București, 2003; Constantin Hlihor,

pentru ca, începând cu anii '80 ai secolului trecut, studiile geopolitice să cunoască un reviriment, iar astăzi, ele să aibă o foarte mare circulație în mediile academice, politice, militare, ziaristice etc.

Considerații privind școala românească de geopolitică

S-ar crede din această enumerare că geopolitica este un apanaj al marilor puteri, al marilor imperialiste, dar, în realitate, perspectivele generate de noua disciplină sunt indispensabile și actorilor mijlocii sau mici.

Este și cazul României, care a beneficiat în prima jumătate a secolului al XX-lea de o școală geopolitică de înaltă clasă². Ea se remarcă prin câteva trăsături distincte cum ar fi:

- școala geopolitică românească nu s-a cristalizat în jurul unei personalități fondatoare, cum a fost cazul în Germania, Franța, SUA, Marea Britanie.

- ea a cuprins o serie de intelectuali de diferite orientări. Se pot deosebi mai multe filoane: geografic: Simion Mehedinți, George Vâlsan, Vintilă Mihăilescu, Ion Conea ș.a.; sociologic-Dimitrie Gusti, Anton Golopenția, Mircea Vulcănescu, Traian Herseni ș.a.; demografic - Sabin Mănuilă; istoric: N. Iorga, Gheorghe I. Brătianu ș.a.; militar: Mircea Tomescu ș.a.

- modernitatea multor idei și teorii referitoare la noua disciplină, susținute de intelectualii români;

- integrarea în fluxul internațional de idei, cercetătorii români fiind buni cunoscători ai dezbaterilor internaționale în problemele geopolitice. De altfel, elita intelectuală autohtonă, formată în marea ei majoritatea la școli din vestul Europei, a cunoscut temeinic teoriile și doctrinele geopolitice germane, franceze, anglo-saxone etc

- originalitatea; cercetătorii români au adus viziunea unei țări mici asupra acestei discipline care părea să fie apanajul marilor puteri, fapt ce s-a concretizat într-o serie de contribuții semnificative.

Contribuțiile cercetătorilor români se regăsesc în sinteze de sine stătătoare, în capitole de introducere geografică ale unor lucrări istorice de mare întindere, în volume speciale consacrate problematicii noii discipline. Discursul și cercetările geopolitice s-au regăsit și în studii de mai mare sau mai mică întindere, publicate în reviste generale sau de specialitate cum ar fi: „Convorbiri Literare”, Revista Fundațiilor Regale”, „Gândirea”, „Affaires Danubiennes”, „Sociologia Românească”, „Buletinul Societății Regale de Geografie” etc.

Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane: Considerații teoretice și metodologice, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I, București, 2005; pp. 40-68; Gérard Dussouy, *Les théories géopolitiques. Traité de Relations internationales (I)*, L'Harmattan, Paris, 2006, pp. 115-207; Dragoș Frăsineanu, *Geopolitica*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Fundației România de Măine, București, 2007; Frédéric Lasserre, Emmanuel Gonon, *Manuel de géopolitique. Enjeux de pouvoir sur des territoires*, Armand Colin, Paris, 2008; Gheorghe Văduva, *Geopolitica. Teorii. Areale. Falii. Confluențe, excurs geopolitic*, București, 2013 etc.

² Detalii în Petre Otu, *L' école roumaine de géopolitique, în ACTA.XXVII th International Congress of Military History*, Athens, 19-25 august 2001, pp. 131-142.

În 1941 a apărut revista „Geopolitica și Geoistoria. Revistă Română pentru Sud-Estul European”. A avut o apariție neregulată până în 1944³. Comitetul de redacție a fost format din Gheorghe I. Brătianu, Ion Conea, Anton Golopenția, Sabin Mănuilă și Mircea Vulcănescu. Sumarul acesteia era divers și reflecta cu deosebire perioada prin care trecea statul român în acel moment.

Semnificative sunt și cursurile susținute de unii savanți, cum ar fi Simion Mehedinți, N. Iorga⁴, Gheorghe I. Brătianu⁵ ș.a., susținute la Școala Superioară de Război din București, cea mai înaltă instituție a învățământului superior românesc.⁶

Problematica analizată de savanții români în lucrările și studiile publicate a fost largă, vizind principalele aspecte ale disciplinei dezbătute pe plan european. Dintre subiectele care au reținut atenția menționăm: profilul și obiectul de studiu al disciplinei; direcțiile ei de cercetare; caracteristice investigației geopolitice; controversele pe care ea le-a generat în mediile academice și politice internaționale; necesitatea studiilor de acest gen pentru țările mai mici, în primul rând pentru România; poziția geopolitică și geostrategică a națiunii române și statului înainte și după 1918; măsurile ce se impun a fi întreprinse pentru apărarea integrității teritoriale sau refacerea ei după dezastrul din anul 1940 etc.

Semnificația binomului munte - mare în istoria românilor

Una dintre cele mai importante probleme care a reținut atenția geopoliticienilor români a fost cea a relației dintre munte și mare în istoria națională. Ea face parte din chestiunea fundamentală a geopoliticii, respectiv cea a raporturilor dintre puterile terestre (telurocratice) și maritime (tasalocratice). Marea și uscatul s-au aflat de-a lungul istoriei într-o permanentă competiție, ce pornește, dacă este să

³ „Geopolitica și Geoistoria. Revistă Română pentru Sud-Estul European”, I., Societatea Română de Statistică, București 1941; II, 1942; III, martie - aprilie 1944.

⁴ Nicolae Iorga, *Chestiunea Rinului. Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie. Lecții ținute la Școala de Război*. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 191; Idem, *Chestiunea Dunării. Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie. Lecții ținute la Școala de Război*. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1913; Idem, *Chestiunea Mării Mediterane. Istorie a Europei de Miazăzi în legătură cu această chestie. Lecții ținute la Școala de Război*. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1914; Idem, *Chestia Ocenelor. Lecții făcute la Școala de Război*, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, 1919;

⁵ Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război*, ediția a doua, Ediție îngrijită, note, postfață, repere cronologice și addenda de Aurel Pentelescu și Petre Otu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994.

⁶ Pentru evoluția instituției a se vedea: *Istoricul Școalei Superioare de Război, 1889-1939*, București, 1939; General maior Mircea Agapie, maior Constantin Hlihor, Maior Ion Emil, *De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare. Comandanți. Profesori. Absolvenți (1889-1995)*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1995.

facem o retrospectivă, de la războaiele medice, dintre Imperiul ahamenid și polisurile grecești și continuă până la Războiul Rece și chiar în zilele noastre⁷. Aș face observația că rivalitatea dintre SUA și China de astăzi este relativ similară cu cea dintre Imperiul britanic și cel wilhemian de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. După cum se cunoaște ea a reprezentat una dintre cele mai importante cauze al declanșării „Marelui Război” din anii 1914-1918. Cel mai adesea, dar fără a absolutiza acest lucru, puterile tasalocratice au deținut hegemonia mondială.

Cercetările autohtone în domeniul geopoliticii au început înainte de Primul Război Mondial, putând fi menționate contribuțiile geografului **Simion Mehedinți** (1868-1962) și istoricului N. Iorga (1871-1940).

Primul și-a făcut studiile la București apoi în Franța și Germania fiind elev al lui celebrului F. Ratzel⁸. A fost profesor la Universitatea din București la prima catedră de geografie din țară (1900-1938), membru titular al Academiei Române din anul 1915, director al „Anuarului de geografie și antropogeografie (1910-1914), președinte al comitetului de redacție al „Buletinului Societății Regale Române de Geografie” (1921-1942)⁹. A fost scriitor și eseist, director al revistei „Convorbiri Literare” (1907-1923).

Creator al școlii române de geografie, Simion Mehedinți a avut un rol important și în dezvoltarea gândirii geopolitice în România . S-a preocupat de stabilirea obiectului de studiu, de precizarea locului ei în sistemul științelor, de determinarea legilor și categoriilor geopolitice, a metodelor de cercetare în geopolitică, de rolul factorului geografic în evoluția istorică a românilor, etc. Principala lucrare este *Terra - introducere în geografia ca știință*, două volume, apărută în 1931, în cadrul căreia a elaborat un sistem propriu de gândire geografică.

S-a pronunțat constant pentru ca analiza istorică să cuprindă imperios și perspectiva geografică, întrucât oamenii și comunitățile au o legătură indestructibilă cu spațiul pe care îl ocupă. În acest sens, îl critica pe N. Iorga care a scris *Istoria Românilor*, operă monumentală a istoriografiei românești, dar cele zece volume ale polihistorului nu conțin nici o hartă. De aceea, pe lângă activitatea sa didactică și științifică desfășurată în învățământul superior, S. Mehedinți s-a preocupat de difuziunea cunoștințelor de istorie și geopolitică în învățământul gimnazial și secundar. Iată, de exemplu, în anul 1924, a redactat manualul „Antropogeografie” pentru clasa a VI-a, unde s-a pronunțat în favoarea individualizării direcției geografiei umane. „Antropogeografia sau Geografia omului, sublinia Mehedinți,

⁷ Această rivalitate este amplu dezbătută în istoriografia de profil. A se vedea pentru o imagine sintetică Carl Schmitt, *Terre et Mer: un point de vue sur l'histoire*, introduction Alain de Benoist, postface Julien Freund, La Nouvelle Librairie, Paris, 2022.

⁸ La moartea acestuia (1904), Simion Mehedinți l-a evocat în broșura: *Antropogeografia și întemeietorul ei Fr. Ratzel* de S. Mehedinți, Atelierele Grafice I. V. Socecu, București, 1904.

⁹ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar. 1866 - 2016 Dicționar Partea a II-a, (M-Z)*, ediția a V-a, revăzută și adăugită, cuvânt înainte de acad Ionel - Valentin Vlad, președintele Academiei Române, Editura Academiei Române, București, 2016, pp. 86-87.

este ramura geografiei care cercetează legăturile dintre om și Pământ, adică influența planetei asupra omului și reacția omului asupra planetei”¹⁰.

Preocupările de geopolitică ale savantului se manifestă înainte de Primul Război Mondial, mai întâi prin studiul *Unirea principatelor din punct de vedere geografic*, publicat în „Convorbiri Literare”¹¹, urmat apoi de *Chestia orientală* din 1914¹². Au continuat apoi prin alte lucrări și studii, astfel că se poate vorbi de o concepție geopolitică asupra lumii și a românilor.

De o atenție deosebită s-a bucurat muntele și marea. „*Viața popurului nostru, constată Mehedinți, a avut și are două coordonate: de o parte Muntele și Codru, de altă parte Dunărea și Marea*”¹³. În studiul *Legăturile noastre cu Dunărea și Marea*, el pornește de la sintagma lui Herder potrivit căreia „istoria este o geografie în mișcare” și demonstrează că fluxurile și refluxurile evoluției românilor au fost determinate de statutul marelui fluviu și ale Pontului Euxin și de accesul la ele.

După opinia sa, Dunărea este cel mai istoric râu al Europei. „Într-o vreme când Rinul și alte mari ape ale continentului curgeau prin păduri neumblate și se vărsau la mare prin mlaștini locuite de păsări sălbatice, preciza savantul, la gurile Dunării se ridica Istros și alte câteva porturi vestite în tot în tot răsăritul Mediteranei/.../Cum sunt astăzi pentru Englezi și alte puteri maritime, coloniile de peste ocean, așa erau pentru vechii Elini, factoriile din Pontul Euxin”. Iar concluzia lui Mehedinți merită să fie reținută: „Așa se explică de ce din tot pământul românesc de azi, cel dintâi colț, luminat de razele istoriei, e cel de lângă mare”¹⁴.

Dar, treptat, Marea Neagră, este exclusă de la comerțul mondial, odată cu intrarea omenirii în faza oceanică și cu ascensiunea otomanilor. „Cuprinsă de Tătari care se întind în nordul Mării Negre prin Basarabia (Bugeac) până în Dobrogea, marea cea ospitalieră sub Greci și Italieni, ajunge o mare neagră, Kara Tengis, scrie Mehedinți. Și astfel, continuă el, renașterea politică de sub Mircea și Ștefan corespunde cu declinul mării vecine, isvorul cel mai bogat pentru viața și cultura oricărui Stat”¹⁵.

Consecința este îndreptarea comerțului spre munți și spre Polonia, marea devenind un fel hinterland al împărăției otomane. În plus, pentru sporirea controlului

¹⁰ Simion Mehedinți, *Antropogeografie*, București, 1924, p. 25.

¹¹ Idem, *Unirea principatelor din punct de vedere geografic*, „Convorbiri Literare”, Anul XLIII, nr 1, București, ianuarie 1909, pp. 75-81.

¹² Idem, *Chestia orientală din punct de vedere geografic și etnografic*, „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, Tomul XXXV, 1914, pp. 169 - 181. Studiul este reluat în S. Mehedinți, *Opere complete, vol I. Geographica*, partea a doua, Biblioteca Enciclopedică, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, pp. 87-98, sub titlul: *România la marginea continentului. O problemă geopolitică românească și europeană*.

¹³ S. Mehedinți, *Opere complete, vol I. Geographica*, partea a doua, Biblioteca Enciclopedică, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, p. 150.

¹⁴ *Ibidem*, p.70.

¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

principatelor, Imperiul otoman înființează la nordul Dunării raiale - la gura Oltului, Giurgiu, Brăila, Hotin, vechea Basarabie devenind un ținut tătar.

Treptat, din veacul al XVIII-lea, dar cu mai multă vigoare în prima jumătate a secolului următor, Dunărea începe să aibă un rol european, recăpătarea gurilor marelui fluviu și înfrângerea Imperiului rus în războiul Crimeei contribuind decisiv la Unirea din 1859. Ea apare, astfel, ca o „fatalitate geografică”, dublată de remarcabilă activitate pe plan intern și extern al liderilor politici de atunci. Ulterior, deși statul român a pierdut cele trei județe, Basarabia istorică, a intrat în posesia Dobrogei, el având deschidere la mare. „Din punct de vedere geografic, istoric, etnografic și antropogeometric, scrie savantul, fâșia de pământ între Dunăre și mare este fațada naturală a Statului Român spre calea liberă a Oceanului”¹⁶. Și ca o prelungire a acestei constatări „Constanța modernă e o creație a României moderne și s-ar putea zice: România viitoare va atârna în mare parte de soarta Constanței secolelor viitoare”¹⁷.

După episodul dureros al păcii de la București (24 aprilie/7 mai 1918), când s-a pierdut, practic, coroana carpatică și accesul la mare a urmat întregirea din 1918, când, pe lângă Dunăre și Mare, s-a evidențiat și rolul munților, întrucât cine spune Carpați, se referă implicit și la Podișul Transilvan și Munții Apuseni cu fațada spre Câmpia Tisei. Referitor la Transilvania, ca „inimă” a neamului românesc, Simion Mehedinți are o opinie demnă de luat în seamă. „În adevăr, cine cercetează mai de aproape scoarța pământului, clima, râurile vegetația, rasa oamenilor, geografia politică și istoria își dă seama că adevăratul hotar între Europa și Asia nu se află la munții Urali, ci pe istmul dintre Marea Neagră și Baltica”¹⁸. Transilvania ca sâmbure al cetății carpatice și ca așezare geografică formează cu adevărat ultimul bastion al Europei în fața „Marii Siberii”.

Concluzia sa este că de la 1829, de la tratatul de Adrianopol până în 1918, timp de 90 de ani întregirea teritoriului românesc a stat în legătură intimă cu Dunărea și Marea la care s-a adăugat, în momentul decisiv, și muntele, cealaltă coordonată geografică esențială.

Preocupările geopolitice ale lui Simion Mehedinți îmbracă o paletă mult mai largă de aspecte, dar am ținut să relievez doar pe cele legate de rolul muntelui și al mării, aceasta din urmă conexată cu fluviul Dunărea. Savantul a elaborat o teorie geopolitică completă cu privire la România, respectiv *teoria statului național unitar organic*¹⁹.

Un alt savant care a abordat cu multă pătrundere problemele geopoliticii aflate în vogă în anii interbelici, inclusiv raporturile dintre munte și mare este **Ion Conea** (1902-1974). Este o personalitate plurivalentă- geograf, toponimist, întemeitor al toponimiei românești, etnograf, istoric, profesor la Universitatea din

¹⁶ *Ibidem*, p. 109 (Studiul „*Observări asupra Dobrogei*”)

¹⁷ *Ibidem*, p. 59.

¹⁸ S. Mehedinți, *Ce este Transilvania*, București, 1940, p. 3.

¹⁹ A se vedea lucrarea: Marius Cristian Neacșu, *Simion Mehedinți și geopolitica românească*, C.D. Press, București, 2018.

București²⁰ și la clasa palatină, creată de regele Carol al II-lea pentru fiul său Mihai²¹, atașat cultural al legației române de la Berlin etc.. Bibliografia este vastă, cuprinzând monografii și studii în diverse publicații: „Sociologia Românească”, „Arhivele Olteniei”, „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, „Convorbiri Literare” etc.

Ion Conea a fost preocupat, așa cum spuneam, și de geopolitică, domeniu aflat pe val în perioada interbelică²². El o plasează în domeniul vast al relațiilor internaționale anticipând importanța pe care o va avea aceasta în studiul relațiilor. „Geopolitica, scrie Conea, apare ca știința atmosferei sau a stării politice planetare. Ea trebuie să ne prezinte și să ne explice harta politică. Această hartă - înțelegerea și prezentarea ei - formează sau ar trebui să formeze obiectul ei”²³. Pornind de aici, geopolitica este știința mediului politic planetar, știința atmosferei sau a stării politice planetare. Ea trebuie să ne prezinte și să ne explice harta politică. Această hartă - înțelegerea și prezentarea ei - formează sau ar trebui să formeze obiectul ei²⁴.

Înțelegând semnificațiile științifice și practice ale noii discipline, deschiderile oferite spre înțelegerea lumii, aflată într-un proces de globalizare, Ion Conea s-a aplecat cu multă minuțiozitate asupra caracteristicilor spațiului geografic locuit de români, subliniind cu rigoare valențele lui geopolitice, cu alte cuvinte însemnătatea în istoria europeană.

Pe linia lui R. Kjellen și a lui Simion Mehedinți, Ion Conea face distincția dintre poziția geografică a unui stat și poziția geopolitică a acestuia. Prima ține de elemente fizice bine determinate, iar a doua are în vedere, în primul rând, raporturile cu vecinii. Astfel că în ceea ce privește noțiunea de poziție, motto-ul ar fi cel din Scriptură: „E mai de preț vecinul apropiat decât ruda îndepărtată”²⁵.

Dar nu numai atât poziția geopolitică a unui stat este și o expresie a jocurilor de putere de pe harta lumii, față cu punctele sau regiunile de fricțiune ale planetei „Nu suntem vecini numai cu vecinii geografici imediați, ci și cu acele câteva Mari Puteri care constituiesc un fel de «aristocrație în lumea statelor»”²⁶.

²⁰ În tinerețe fusese asistent al profesorului Simion Mehedinți și din 1938 al lui N. Iorga.

²¹ Această poziție a deținut-o în anii 1932-1940. Detalii în Ion Conea, *Cum învață a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai*, Scrisul Românesc S.A, Craiova, 1936; *Idem, Un prinț prin țara lui*. Scrisul Românesc S.A, Craiova, 1940; Tudor Vișan-Miu, *La școală cu Regele Mihai. Povestea clasei palatine*, prefată Filip-Lucian Iorga, Corint Books, București, 2016.

²² Ștefan Ștefănescu, *Ion Conea (1902-1974) un constructor al geoistoriei și geopoliticii românești*, „Academica”, An 13, nr 9 (decembrie), 2002, pp. 44-46; Marius-Cristian Neacșu, *Ideile lui Ion Conea asupra geopoliticii*, „Terra”, 1-2, 2019, Anul L (LXX), București, 2019, pp.39-63, etc.

²³ Ion Conea, *GEOPOLITICA – o știință nouă*, București, 1938 (extras din „Sociologia Românească”, anul II, septembrie-octombrie 1937), p. 30.

²⁴ *Ibidem*, p. 29.

²⁵ Ion Conea, *O poziție geopolitică*, „Geopolitica și Geoistoria. Revistă Română pentru Sud-Estul European”, III, martie - aprilie 1944, Societatea Română de Statistică, București, p. 65.

²⁶ *Ibidem*.

Pornind de aici, poziția geopolitică a României este una foarte delicată, ea fiind parte a frontierei geopolitice a continentului dintre Occident și Rusia. Statul român este situat într-o zonă de puternică fricțiune politică în istmul ponto-baltic, un vast teritoriu tampon²⁷, care în decursul secolelor a suferit modificări politico-teritoriale însemnate.

„România are norocul – și primejdia, natural – de a sta la o astfel de răspântie geopolitică. Suntem ceea ce Nicolae Iorga numea: un stat de necesitate europeană. Răzimată pe cetatea carpatică și veghind asupra gurilor Dunării, străjuind aici în numele și interesul întregii Europe din spatele ei – ba încă și peste – se cheamă că România noastră trăiește și vorbește aicea nu numai pentru dânsa singură. Statul nostru este, deci, în atenția estului și vestului, nordului și sudului...”²⁸. Este, o poziție cheie, dar ea subsumează concomitent, atât oportunități, cât și mari pericole.

Elementele geografice fundamentale care au plămădit ființa istorică a românilor sunt, și după opinia lui Ion Conea, ca și a multor geografi, călători și istorici din țară și străinătate, muntele și marea. Ne răzimă pe Carpați și veghem în numele și în interesul Europei asupra gurilor Dunării, una din marile artere economice ale Europei și a lumii”²⁹- notează savantul.

La fel ca mulți alți antecesorii (I. Moda, Laurian Someșan, Romulus Seisănu, Tiberiu Morariu ș.a), Ion Conea a dedicat Transilvaniei o parte a eforturilor sale de cercetare și pe care o considera *Inima pământului și statului românesc*, într-un studiu publicat în primul număr al revistei *Geopolitica și Geoistoria*³⁰. A reluat problematica și în următorul număr al publicației, sub titlul: *Tota Transilvania ad nos venit*³¹. Deși analiza are un caracter polemic cu geografi maghiari ai epocii, reflecțiile sale cu un larg orizont ideatic și argumentativ se înscriu pe linia unei continuități care urcă din antichitate și care subliniază unitatea armonică a spațiului locuit de români.

Dacă Transilvania este inima pământului și statului românesc, Carpații sunt coloana vertebrală după cum, sublinia într-un studiu publicat în reista „Rânduiala” și reluat apoi într-un volum ce conținea analize geografice, geopolitice și toponimice³². Pornind de la afirmația lui Vidal de la Blache, fondatorul școlii geopolitice franceze, potrivit căreia munții sunt nu numai evocatori, dar și păstrători

²⁷ *Ibidem*, pp. 65-66.

²⁸ Ion Conea, *Scurtă mărturisire a României*, „Revista Fundațiilor Regale”, Anul X, nr 3, 1 martie 1943, p. 630.

²⁹ *Ibidem*, p. 628.

³⁰ Ion Conea, *Transilvania - inimă a pământului și statului românesc*, „Geopolitica și Geoistoria. Revistă Română pentru Sud-Estul European”, I, 1941, Societatea Română de Statistică, București, pp. 18-34. Studiul avea la bază o conferință susținută la Școala Superioară de Război din București.

³¹ Ion Conea, *Tota Transilvania ad nos venit. Sau cât valorează teoria lui Iancso Benedek*, „Geopolitica și Geoistoria. Revistă Română pentru Sud-Estul European”, I, 1941, Societatea Română de Statistică, București, pp. 11-23.

³² Ion Conea, *Destinul istoric al Carpaților*, „Geografie și istorie românească”, Colecția „Luceafărul” 1944, pp. 83-110; A se vedea și Idem, *Cultul Munților*.

de populație, și de la constatarea că granițele naturale sunt mai mult teoretice, întrucât ca și fluviile, ele unesc nu despart, Conea demonstrează cu date statistice, etnografice și toponimice, faptul că românii se înscriu într-o paradigmă des întâlnită în istoria lumii cum ar masivele muntoase ale Abisiniei, Caucazului, Yemenului, Mexicului, Perului etc. Prin urmare, Carpații au fost de la începutul omenirii casă și adăpost pentru populații diverse, iar viața omenească n-a așteptat să vină ungurii în Europa ca după aceea să înceapă a se depăna³³. La venirea ungurilor și ajungerea lor în Carpați românii erau demult prezenți prin forme de organizare politică și de civilizație. Incursiunea lui Conea în istoria medievală românească vine să ateste încă o dată rolul Carpaților, de coloană vertebrală a pământului românesc. El compară rolul Carpaților pentru români cu rolul Apeninilor pentru italieni. Și unii și alții ei au fost și sunt osatura statelor și popoarelor român și italian. Istoria Italiei este istoria unor state mai întâi și mai apoi a unui stat, încălecat pe Apenini. Istoria românilor este identică. Istoria lor este tot a unor state și ulterior a unui stat³⁴.

Concluzia savantului sună astfel: „Pământul, istoria, poporul, statul românesc - sunt, deopotrivă toate carpatice; toate au pornit și au crescut din Carpați spre margine. Axa istoriei românești este în munți; poporul românesc este un popor de munte. Statul românesc este un stat carpat - după cum l-a denumit Emm. de Martonne. Muntele e adevărata patrie românească”³⁵.

Ion Conea a continuat activitatea în domeniul geopoliticii inițiată de Simion Mehedinți și de N. Iorga, contribuția acestuia din urmă fiind mult mai bine cercetată și cunoscută de specialiști și marele public. El s-a înscris în pleiada cercetătorilor ce au abordat acest domeniu nou al cunoașterii, fiind, alături de Anton Golopenția³⁶, unul dintre cei care au ridicat, la un nivel științific înalt, de talie internațională, ștacheta investigației geopolitice românești.

La rândul său, **Gheorghe I. Brătianu** (1898-1953), unul dintre cei mai mari istorici români, s-a aplecat în vasta sa operă și asupra geopoliticii, domeniu care l-a preocupat de timpuriu³⁷. Cercetările sale în această direcție se regăsesc în marile sale sinteze, cum ar fi; *Originile și formarea unității românești*³⁸; *Marea Neagră de*

³³ *Ibidem*, p. 92.

³⁴ *Ibidem*, p. 103.

³⁵ *Ibidem*, p. 105.

³⁶ Detalii în Anton Golopenția, *Opere complete*, vol 1-3, 5, studiu introductiv de prof. dr. Ștefan Costea, introducere și evocare de acad. prof. Valdimir Trebici, ediție alcătuită și adnotată de prof dr. Sanda Golopenția, Editura Enciclopedică, București, 1999-2009.

³⁷ A se vedea contribuția savantului în acest domeniu în lucrarea: Petre Otu, Aurel Pentelescu, *Gheorghe I. Brătianu, Istorie și politică*, Corint, București, 2003.

³⁸ Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești*, traducere de Maria Pavel, ediție, studiu introductiv și note de Ion Toderașcu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1998.

la origini la cucerirea otomană³⁹; *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*⁴⁰, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*⁴¹; *La Moldavie et ses frontières historiques*⁴²; *Chestiunea Mării Negre*⁴³, în studii de sine stătătoare sau în prelegerile susținute la Școala Superioară de Război din București⁴⁴.

Binomul munte-mare ocupă un loc special în activitatea de cercetare a savantului. Continuând o tradiție istoriografică, Gheorghe I. Brătianu apreciază că muntele a reprezentat elementul central pentru cristalizarea oricărei forme de organizare politică, fie că s-a numit geto-dacă, romană sau română. Statele românești s-au născut, la începutul evului mediu, în jurul muntelui, dar ele „nu pot să trăiască și să se dezvolte liber decât în funcție de mare”⁴⁵.

În sprijinul afirmației sale, savantul subliniază deplasarea constantă a reședințelor celor două principate spre est și spre sud pe măsură ce teritoriul lor se întindea spre Dunăre sau spre mare. De altfel, statele românești și-au definitivat structura teritorială și politică doar în momentul când au ajuns la „Marea cea Mare”.

Gheorghe I. Brătianu a subliniat importanța deschiderii maritime pentru domnitorii români, un exemplu edificator fiind Ștefan cel Mare care a cucerit cetatea Chilia din mâinile garnizoanei maghiare, și, împreună cu Cetatea Albă, au constituit în timpul domniei sale „adevăratul zid de apărare a Moldovei, așa cum Moldova însăși, cu aceste două cetăți constituie un zid de apărare pentru Polonia, Ungaria și întreaga creștinătate”⁴⁶.

Pentru apărarea acestora în fața ofensivei otomane, Ștefan cel Mare a desfășurat o intensă activitate, încercând să sensibilizeze Occidentul catolic pentru a-i acorda sprijin. Pierderea celor două cetăți în 1484 a fost o lovitură foarte grea pentru Moldova și a reflectat dorința otomanilor de a-și institui dominația asupra bazinului pontic.

Referitor la acest fapt, Gheorghe I. Brătianu aduce în discuție o altă constantă istorică și anume că orice cucerire din sud a avut ca prim drept obiectiv controlul Dunării inferioare și a litoralului vest-pontic. Așa s-a întâmplat în timpul Romei antice a cărei expansiune s-a îndreptat mai întâi pe litoralul vest-pontic,

³⁹ Idem, *Marea Neagră. De la origini la cucerirea otomană*, vol. I-II, traducere de Michaela Spinei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor Spinei, Editura Meridiane, București, 1988.

⁴⁰ Idem, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Fundația pentru Literatură și artă „Regele Carol al II-lea”, București, 1940.

⁴¹ Idem, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, traducere de: Ecaterina Holban, Editura Semne, București, 1995.

⁴² Idem, *La Moldavie et ses frontières historiques*, édition augmentée par Florin Rotaru, Imprimerie Semne, Bucarest, 1995.

⁴³ Idem, *Chestiunea Mării Negre*, ediție îngrijită de Victor Spinei, Ionel Căndea, Editura Litera, București, 2022.

⁴⁴ Idem, *Originile și formarea unității românești. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război*, ediție îngrijită, note, postfață addenda, repere cronologice Aurel Pentelescu, Petre Otu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1995.

⁴⁵ Idem, *op. cit.*, p. 26.

⁴⁶ *Ibidem*.

teritoriul dintre Dunăre și Mare fiind integrat în anul 46 d. Hr. provinciei Moesia, iar în timpul lui Domițian (81-96 d. Hr. provinciei Moesia Inferior). Dar stăpânirea mării nu putea fi deplină decât prin controlul asupra muntelui. În viziunea lui Gheorghe I. Brătianu, în consecință, la începutul secolului II-lea d. Hr. Imperiul roman a cucerit regatul dacic al lui Decebal, întemeind provincia Dacia.

În aceeași manieră au procedat și otomanii. La începutul secolului al XV-lea ei și-au instituit dominația asupra ținutului dintre Dunăre și Mare, iar în a doua jumătate a secolului au nimicit formațiunile creștine din Crimeea și au cucerit apoi cele două „porți” ale Moldovei – Chilia și Cetatea Albă. Stăpânirea mării a cerut controlul muntelui, ceea ce s-a realizat în etape succesive în perioada următoare. Mai întâi, în 1526, Imperiul Otoman a distrus regatul maghiar, iar apoi în 1541 și-a instituit suzeranitatea asupra Transilvaniei, devenită principat autonom⁴⁷. Așa cum am precizat, la sfârșitul domniei lui Petru Rareș, ținutul de la nordul Dunării, denumit și Bugeac a fost încorporat de otomani. Tăierea legăturii cu marea și controlul asupra munților s-a făcut relativ concomitent, iar această situație a permis instituirea a ceea ce istoricii au numit „dominația otomană” asupra principatelor române.

Meritul lui Gheorghe I. Brătianu este de a fi constatat aceeași interdependență munte-mare și în epoca modernă a românilor. În 1829, prin tratatul de la Adrianopol, monopolul otoman era desființat, fapt ce a oferit principatelor posibilitatea de a comunica din nou liber cu întreaga Europă și de a-și asigura o organizare modernă-economică, apoi politică și administrativă.

Congresul de la Paris, din 1856 a consfințit o tendință firească spre unitate, înăbușită de mult timp, dar a recunoscut noului stat ce urma să se creeze la 1859 și un rol european la gurile Dunării, județele Cahul, Bolgrad și Ismail fiind restituite Moldovei. Rusia îndepărtată de la gurile Dunării, a căutat cu obstinație să redevină o putere dunăreană și să instituie dominația absolută în Marea Neagră, fapt ce i-a reușit la Congresul de Pace de la Berlin (1878). Deși Imperiul rus a re-anexat cele trei județe, România și-a păstrat deschiderea spre mare, deoarece Dobrogea a intrat în componența sa după 1878.

Prin pacea de la București (24 aprilie/7 mai 1918), Puterile Centrale, temporar victorioase, au considerat că pot „pedepsi” România prin depozitarea de cele două poziții cheie – muntele, prin preluarea creștelor carpatine și marea prin îngădirea accesului la ea. Cum lovitura de stat bolșevică de la Petrograd (25 octombrie/7 noiembrie 1917) a dus la dezmembrarea Imperiului rus, s-a creat posibilitatea unirii Basarabiei cu România, iar România a putut fi legată, în continuare, de mare. La sfârșitul anului 1918, în condițiile dezmembrării imperiului austro-ungar, lupta românilor pentru unitate s-a finalizat, Bucovina și Transilvania revenind la patria mamă. Odată cu aceasta, Carpații au revenit statului român. Realizarea unității naționale, în 1918, a însemnat în fapt recăștigarea controlului asupra acestor doi factori importanți – muntele și marea.

În vara anului 1940, loviturile primite de România s-au dat tot în acest scop: răpirea munților și a mării. Ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică și a

⁴⁷ *Ibidem*, p. 27.

Cadrilaterului, de către Bulgaria a dus la restrângerea deschiderii la mare, iar impunerea Dictatului de la Viena, de către Germania și Italia, prin care nord-vestul Transilvaniei a fost oferit Ungariei, a generat pierderea controlului asupra podișului transilvan și a Carpaților Orientali.

În prelegerile ținute la Școala Superioară de Război și apoi în cursul despre Marea Neagră de la Universitate, Gheorghe I. Brătianu aprecia că prin acțiunile armatei române în 1941, s-au recuperat pozițiile de la Marea Neagră, urmând ca pe latura de vest acest fapt să se producă în viitor⁴⁸.

Pe baza acestor considerații savantul, Gheorghe I. Brătianu, a stabilit o constantă geopolitică pentru evoluția poporului român „În istoria noastră, munții ocupați și marea închisă ne sugrumă libertatea și viața națională. E deci, o concluzie logică: marea liberă și munții în mâinile noastre sunt pentru noi nu numai spațiul vital, dar condițiuni vitale, sau mai bine zis însăși elementele existenței noastre”⁴⁹.

Concluzii

România a avut în prima parte a secolului al XX-lea o școală de geopolitică remarcabilă. O trăsătură a acesteia a fost diversitatea componenților săi, din ea făcând parte intelectuali cu pregătire și orientări diferite. Școala geopolitică românească s-a remarcat și prin modernitatea abordărilor, prin echilibrul contribuțiilor și al concluziilor, prin deschiderea largă către mișcarea de idei europeană. Apariția și evoluția școlii geopolitice românești se impune a fi plasată în contextul epocii. Întregirea națională din anul de grație 1918 a reprezentat, după expresia lui Simion Mehedinți, o „adunare a bucăților împrăștiate”, o revanșă a geografiei față de o istorie nedreaptă, care a făcut ca neamul românesc să trăiască despărțit timp de secole. Prin urmare, cercetările geopolitice românești s-au intensificat, ele fiind stimulate și de avântul foarte mare al noii discipline pe plan internațional. Din această perspectivă, ele aveau și scopul de a combate cu argumente pertinente alegațiile revizioniste venite din partea celor care se considerau nedreptățiți de noua ordine politico-teritorială stabilită la Conferința de pace de la Paris din 1919.

În acest cadru analiza celor două coordonate geografice fundamentale, muntele și marea, considerate cu argumente irefutabile de Simion Mehedinți, Ion Conea, Gheorghe I. Brătianu și alți intelectuali remarcabili, drept osatura istoriei românești, avea și scopul de a prezerva unitatea națională, apoi după anul 1940, a o reface integral.

Se impune precizarea că după Al Doilea Război Mondial cercetările în domeniul geopoliticii au fost părăsite în totalitate, disciplina însăși fiind considerată „reacționară”, „retrogradă”, „fascistă” etc. Intelectualii care s-au aplecat asupra ei, fie au fost marginalizați, fie au murit în închisoare (Gheorghe I. Brătianu, Anton Golopenția).

Disciplina astăzi este, din nou, la mare vogă, atât în România, cât și pe plan internațional. Discursul geopolitic nu este, însă, unitar, cercetătorii desprinzând cel

⁴⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁹ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Familia Brătianu, dosar nr. 546, f. 13.

puțin trei categorii: *discursul formal* utilizat în studiile strategice, analizele birocrățiilor, doctrinele politice etc; *discursul practic* concretizat în cuvântările (declarațiile) politice, practicile diplomatice, acțiunile statelor etc; *discursul popular* vehiculat de mass-media, de opinia publică. Deși există unele suprapuneri, ele rămân distincte.

Desigur că tradiția din acest domeniu nu trebuie luată *tale quale*, dar după opinia noastră ea reprezintă concomitent o moștenire prețioasă, cât și un îndreptar pentru ca investigațiile de astăzi să aibă o armătură științifică solidă, în așa fel încât ele să servească nemijlocit la o proiecție corectă a României într-o lume în plină schimbare sistemică. Să nu uităm cele spuse de Nicolae Iorga că generațiile se perindă unele după altele, așezămintele politico-teritoriale se schimbă, percepțiile oamenilor evoluează, tehnologia aduce schimbări ce par, câteodată, esențiale, dar problemele regionale rămân aceleași. Uneori și soluțiile!

THE ROMANIAN GEOPOLITIC SCHOOL FROM THE FIRST HALF OF THE
20TH CENTURY ON THE ROLE OF THE MOUNTAIN-SEA BINOM IN
NATIONAL HISTORY.

CASE STUDY GHEORGHE I. BRĂȚIANU

-abstract-

Key Words: geopolitics; Romanian geopolitical school; Simion Mehedinti; Ion Conea; Gheorghe I. Brătianu

The study analyzes, in a first stage, how geopolitics was received, a discipline with a sonorous name, appeared at the end of the nineteenth century by the Romanian intellectual elite. It showed a particular receptivity to this new field of knowledge of the relations between the geographical factor, understood as the totality of natural conditions and the nature of domestic and international political power. As a consequence, in the first half of the twentieth century, a true Romanian school of geopolitics of high scientific level was established. It included personalities of various orientations, with beneficial effects on the quality of the analysis undertaken and conclusions. In the second sequence, the study focuses on the contribution of scholars Simion Mehedinti, Ion Conea and Gheorghe Brătianu on the role of the mountain-sea binomial in national history. The conclusion is that the chain of the Carpathian Mountains and the Black Sea, the latter also subsuming the Danube River, represent the bone of the historical evolution of the Romanian nation.